

Fiscalitat i política municipal a Sants, 1868–1874

Carles Enrech i Molina

El caràcter moderat que va adquirir la revolució liberal a Espanya va suposar la construcció d'un model d'Estat que subordinava els interessos locals als del poder central. Les lluites entre moderats i progressistes dels períodes 1837-1843 i 1854-1856, dirimides sempre en contra dels sectors més progressistes i demòcrates del liberalisme espanyol, partidaris de potenciar el poder municipal dintre de l'estructura de l'Estat, significaren el desenvolupament d'una legislació municipal més preocupada pel control polític de la realitat local que no pas pel seu desenvolupament autònom.

La instauració d'un règim liberal moderat el 1844 va anar acompanyada d'una nova llei d'ajuntaments (1845) que establia la designació directa dels alcaldes de les grans ciutats pel ministre de Governació, i de les poblacions de més de 2.000 habitants pel governador provincial. Pel que fa a la hisenda, aquest model centralista i intervencionista d'Estat liberal es va sustentar en la reforma fiscal de 1845 del ministre Alejandro Mon.¹ El sistema fiscal de Mon establí un sistema impositiu mixt basat en una sèrie d'impostos directes (contribució territorial urbana, contribució agrícola i ramadera, contribució industrial i de comerç) i en una sèrie d'impostos indirectes (drets de portes i consums, impost sobre la sal i el tabac –estancs–), que eren recaptats pels municipis, els quals es finançaven mitjançant un recàrrec municipal sobre aquests impostos, en especial els consums. D'aquesta manera, els municipis es convertiren en font d'ingressos de l'Estat –via les diputacions provincials– alhora que tenien dificultats financeres per prestar els serveis propis.²

Si deixem de banda el parèntesi del Bienni Progressista (1854-1856), el Sexenni Democràtic (1868-1874) fou l'oportunitat per canviar aquesta estructura intervencionista de l'Estat i desenvolupar un poder local autònom i fiscalment sostenible. Aquest desenvolupament d'un model d'administració municipal i provincial més autònom i descentralitzat va topiar amb dificultats. No sols

1. La qüestió de la centralització de l'Estat i la subordinació de l'administració local al poder central com a conseqüència de les lluites entre moderats i progressistes pel model d'Estat es pot resseguir en diferents obres sobre el període de formació del règim liberal a Espanya. Per exemple: Carlos MARICHAL, *La revolución liberal y los primeros partidos políticos en España: 1834-1844*, Madrid, Cátedra, 1980; J. A. GONZÁLEZ CASANOVA, *Las diputaciones provinciales en España*, Madrid, Mancomunidad General de Diputaciones de Régimen Común, 1986; Diego LÓPEZ GARRIDO, *La Guardia Civil y los orígenes del Estado centralista*, Barcelona, Crítica, 1982.
2. Vegeu Carmen GARCÍA i Francisco COMÍN, «Reforma liberal, centralismo y haciendas municipales en el siglo XIX», *Hacienda Pública Española*, 133, pàg. 106-114. També Rafael VALLEJO POUSADA, «El impuesto de consumos y la resistencia antifiscal en la España de la segunda mitad del siglo XIX: un impuesto no exclusivamente urbano», *Revista de Historia Económica*, XV, 2 (primavera-estiu 1996), pàg. 339-370.

el caràcter moderat d'una part dels inspiradors de la Revolució de Setembre 1868 fou un obstacle, sinó també la dificultat de construir, a nivell local, una nova fiscalitat que tingués en compte les dues grans demandes populars: l'abolició dels consums i l'abolició de les quintes.

El cas de Sants, municipi del Pla de Barcelona, de caràcter industrial, que havia iniciat el seu creixement demogràfic i econòmic amb l'arribada de la gran indústria a vapor a la població a mitjan dècada de 1840, és prou aclaridor respecte les minses possibilitats de dotar una població industrial en creixement dels serveis públics bàsics (fonts públiques, xarxa d'aigua corrent, enllumenat, clavegueram, plaça mercat, nova casa de la vila, noves escoles, etcètera) amb una hisenda municipal precària, la del sistema fiscal establert el 1845. En aquest sentit, els nous consistoris santsencs del Sexenni Democràtic intentaren impulsar aquestes millores urbanes indispensables malgrat les dificultats que va comportar la construcció d'una nova fiscalitat.

La Revolució de Setembre a Sants i el primer consistori electe per sufragi universal

El pronunciament del 17 de setembre de 1868 a Cadis fou el tret de sortida per a un moviment revolucionari dirigit per una coalició de liberals unionistes, progressistes i demòcrates que es va basar en la presa del poder mitjançant les anomenades juntes revolucionàries de caràcter local o provincial. A Barcelona, fins el dia 27 de setembre, la junta revolucionària no es va aixecar contra les autoritats isabelines. Segurament fou llavors quan la junta revolucionària de Sants va prendre el poder local. Estava formada pels següents santsencs: Gaspar Rosés, propietari agrícola, president; Cristòfol Feu, terrissaire, vicepresident; Joaquim Pujol, comerciant i fabricant d'aiguarent; Antoni Compte, comerciant vinater; Ignasi Padrosa; Joan Miró, sabater; Lluís Fusté; Joan Castells, sabater; Baldiri Feu, propietari de finques urbanes; Salvador Sallés, comerciant vinater. De la composició social de la junta revolucionària de Sants cal destacar el pes dels comerciants, propietaris i industrials, encara que deixava fora del govern municipal alguns propietaris agrícoles destacats com Santomà, Cuyàs, Muns, Valls, etcètera, o revenedors de gra i oli com els Solà, Caparà, Piera o Salat, que havien tingut un protagonisme en la vida política municipal anterior.

El primer ajuntament nomenat per la junta revolucionària no fou especialment radical en els seus plantejaments, com tampoc ho fou la Revolució de Setembre en general a Espanya i Catalunya. Les grans reivindicacions populars (sufragi universal, abolició dels consums i les quintes) només foren aconseguides en part. Així, a Sants s'havien fet fora del govern municipal els elements liberals més conservadors, però això no va donar pas als elements més demòcrates, propers a l'obrerisme i el republicanisme, sinó als dirigents progressistes més moderats. En el primer ajuntament revolucionari santsenc, de 15 d'octubre de 1868, trobem: Ramon Milà, alcalde; Baldiri Compte, comerciant vinater, alcalde segon; Antoni Fusté, fabricant de bótes per embarcacions, alcalde tercer; Ramon Espinach, empleat del *Vapor Vell*, regidor; Antoni Prous, baster, regidor;

Frederic Buatell, propietari, regidor; Manel Carreras, mestre d'obres, regidor; Climent Orriols, majordom de *La España Industrial*, regidor; Emili Oliveres, regidor; Francesc Bernadas, industrial rajoler, regidor; Baldiri Feu, propietari de finca urbana, regidor; Josep Badal, propietari i industrial fariner, regidor; Jaume Balañá, regidor; Josep Saltor, metge, regidor; Antoni Roca, regidor, i Josep Aguadé, cafeter, regidor.³ En aquest sentit, en el consistori revolucionari tenien representació la majoria dels grans interessos econòmics de la població: els grans fabricants dels vapors, els constructors de cases, els propietaris de sòl urbà, els industrials rajolers, els comerciants, els botiguers i els professionals liberals.

Les primeres mesures preses pel nou consistori revolucionari foren relatives a una de les principals reivindicacions de les classes populars: l'abolició dels consums. Així, es va prendre l'acord de publicar un ban perquè els venedors d'articles de menjar i beure rebaixessin els seus preus proporcionalment a l'import dels impostos sobre consums que ja no havien de tributar. Aquesta mesura anava acompanyada de la imposició de multes de 4 a 20 escuts⁴ pels venedors que adulteressin els articles de beure i menjar, amb l'afegit que es farien públics els noms dels defraudadors. En el cas dels carnisers, per evitar frau, s'imposava l'obligació de col·locar un rètol amb la classe de carn i el seu preu.⁵

L'abolició dels consums, donada la importància d'aquest impost en l'estructura d'ingressos de les hisendes locals,⁶ plantejava la substitució d'aquest tribut per algun altre. Aviat l'Administració Provincial d'Hisenda reclamà que s'iniciessin els treballs necessaris pel cobrament d'un nou impost de tipus directe que havia de substituir els consums: l'impost personal. Un impost que va ser des de bon principi boicotejat pel consistori santsenc, que no va realitzar el repartiment de l'impost entre els seus habitants. A més, el 1869, juntament amb altres pobles de Les Afores, signà un recurs contra aquest tribut.⁷ La resistència passiva al nou impost personal fou una constant d'aquells anys. El 4 de maig de 1870, davant una nova circular de la Diputació provincial, el consistori considerava impossible verificar el repartiment,⁸ i el 1872, el consistori, en sessió extraordinària per fer front a la manca d'ingressos, esgrimia, entre d'altres motius, el fracàs del cobrament de les cèdules de l'impost personal, de les quals només s'havien cobrat 600, davant 1.314 impagades, totes elles de veïns que no havien estat declarats pobres de solemnitat, estat que eximia del tribut.⁹

Aquesta manca d'interès del municipi per cobrar l'impost personal venia donada pel fet que això significava verificar i posar al dia un padró de veïns que amagava una realitat inqüestionable: el nombre d'habitants de la població era superior a la xifra oficial de 8.525 habitants i 1.603 veïns (homes adults majors

3. *AMDS* (Arxiu Municipal del Districte de Sants), caixes Vària, carpeta Eleccions, «Llista Ajuntament nomenat per la Junta Revolucionària de Sants el 15 d'octubre de 1868»; *AMDS, Actes del Consistori Municipal de Sants*, 24-X-1868.

4. Entre 10 i 50 pessetes, que era més o menys els imports mínim i màxim en què es movia la setmanada d'un obrer segons la seva categoria professional.

5. *AMDS, Actes...*, 24-X-1868.

6. VALLEJO, *El impuesto de consumos...*, pàg. 342-343.

7. *AMDS, Actes...*, 14-VII-1869.

8. *AMDS, Actes...*, 4-V-1870.

9. *AMDS, Actes...*, sessió extraordinària, 19-II-1872.

de 25 anys amb dret a vot). Així, el 1872, el consistori santsenc declarava, respecte el padró municipal:

Aun cuando adolezca éste de algunos defectos y de no ser bien exacto respecto al número de habitantes que real y verdaderamente existen en esta localidad.¹⁰

De la mateixa manera, els intents de completar la numeració de les cases –moltes d'elles no tenien número– també fou una constant durant aquests anys. Tot plegat no era res més que una manera d'amagar els habitants i edificis que realment tenia la població per no patir una pressió tributària més gran, tant pel que feia al repartiment del nou impost personal com a la quota de la contribució territorial urbana o al contingent de mossos de la quinta. La prova de l'ocultació del padró real de població és que el 1877 es censaren 15.980 santsencs, davant els 8.525 del 1872.

L'actuació de l'Ajuntament revolucionari fou breu, ja que deixà la resolució de les qüestions tributàries per a un nou consistori electe, centrant-se en els preparatius de les primeres eleccions municipals sota sufragi universal masculí, celebrades el desembre de 1868. L'u de gener de 1869, un nou ajuntament prengué possessió del municipi. Els 14 regidors electes foren: Jacint Trabal, tractant en llenya; Gabriel Carbonell; Joan Miró, sabater; Gaspar Rosés, propietari; Antoni Compte, comerciant vinater; Manel Sierra; Cristòfol Feu, botiguer; Jaume Remolins, taverner; Bonaventura Bové, tractant en bestiar porcí; Joan Sirera, muntador de maquinària; Hermenegild Daunas; Frederic Buatell, propietari; Ramon Milà i Antoni Fusté, fabricant de bótes per embarcacions. La sessió constitutiva va donar l'alcaldia a Gaspar Rosés per 9 vots, contra 4 per a Ramon Milà i 1 per a Hermenegild Daunas; i la segona alcaldia per a Gabriel Carbonell, per 9 vots, contra 5 a favor de Bonaventura Bové. Segons sembla, els progressistes, més que els demòcrates i republicans, havien guanyat la partida a la candidatura liberal, encapçalada per Ramon Milà, Bonaventura Bové, Hermenegild Daunas, Manel Sierra i Antoni Fusté, que deixaren els seus càrrecs davant la majoria absoluta progressista. El 25 de setembre el governador va nomenar els seus successors: Climent Orriols, majordom de *La España Industrial*; Ramon Espinach, empleat del *Vapor Vell*; Joan Pons, industrial químic; i Jaume Solà, revenedor de gra i farina.¹¹

L'altra gran reivindicació popular, l'abolició de les quintes, no fou mai assumida ni pel govern provisional del general Serrano ni pel govern de Prim, sorgit de les Corts Constituents del 1869. El servei militar tenia una durada de quatre anys, i els mossos sortejats només es podien lliurar trobant un substitut o bé comprant la seva redempció mitjançant el pagament de 2.000 ptes (més o menys l'equivalent a dos anys de sou d'un teixidor o un oficial del ram de l'aigua). L'Ajuntament de Sants va decidir fer front a aquesta reivindicació popular lliurant del servei militar els mossos de la quinta de 1869 mitjançant un reparti-

10. *AMDS, Actes...*, 16-IX-1872.

11. *AMDS, Actes...*, sessió extraordinària, 25-X-1869.

ment general forçós entre els veïns.¹² Aquest repartiment no va ser ben rebut entre tots els veïns. Abundaren els impagats de la quota de 10 pessetes,¹³ de manera que el primer pagament de 400 duros als substituïts voluntaris fou fet dels fons municipals,¹⁴ i encara fou necessari treure del pressupost 1.000 duros més per poder cobrir totes les despeses de la redempció del contingent de 16 mossos.¹⁵

L'actuació d'aquest primer consistori escollit per sufragi universal masculí semblava anar per bon camí, impulsant alguns serveis i millores urbanístiques bàsiques, quan el març del 1870 els treballs destinats a la formació de la llista del sorteig dels mossos de la quinta crearen certa agitació popular.

L'avalot de les quintes de 1870

Malgrat les promeses efectuades pels dirigents de la Revolució de 1868, les sublevacions de Cuba i Puerto Rico obligaren al govern de Prim a convocar una quinta de 40.000 homes pel 1870. Si el 1869 l'Ajuntament havia decidit redimir els mossos del servei militar per aconseguir unes classes populars que esperaven l'abolició de les quintes, en canvi, el 1870, es va decidir celebrar sorteig de mossos. La celebració del sorteig a Sants, previst, com era tradicional, per la primera setmana d'abril –el dia 4–, fou el senyal d'inici de l'esclat d'un motí popular.

El matí del 4 d'abril de 1870, una multitud compacta de dones i noies joves, estimada en un parell de milers, la gran majoria obreres de *La España Industrial* i altres fàbriques, avançà cap a la Casa de la Vila i entrà fins el saló de plens, on s'havia de verificar el sorteig. Els regidors presents fugiren, mentre les amotinades llençaven les urnes, les llistes de mossos, la documentació municipal i el mobiliari de l'arxiu pels balcons i finestres, tot formant una pira que cremà al mig de la plaça consistorial. A continuació, una part de les amotinades es va dirigir cap a l'església, n'agafaren les claus i feren tocar la campana a sometent. Aquest fou el senyal per a què es congreguessin al carrer els primers grups d'homes armats, que perseguiren alguns dels regidors fugits de la Casa de la Vila, entre ells l'alcalde i l'alcalde segon.

L'alcalde Gaspar Rosés, conegut amb el malnom de Malanit, fou atrapat pels amotinats, que estigueren a punt d'afusellar-lo, tràngol del qual es va salvar per la intervenció del republicà Joan Castells, que el va permetre refugiar-se en la casa rectoral, des de la qual guanyà la casa del prohom republicà santsenc Emili Cros. Pitjor sort va tenir l'alcalde segon Gabriel Carbonell, conegut pel malnom de Sastre, que fou passejat per la multitud i afusellat pels revoltats. Segons el metge santsenc Jacint Laporta, periodista i historiador, Gabriel Carbonell havia estat republicà, partit que va traïr a canvi de l'alcaldia segona, motiu pel qual els revoltats no tingueren compassió d'ell.¹⁶

12. *AMDS, Actes...*, 2-IV-1869.

13. *AMDS*, caixes Vària, carpeta Seguretat pública, «Papereta del repartiment veïnal per redimir la quinta de 1869».

14. *AMDS, Actes...*, sessió extraordinària, 24-VI-1869.

15. *AMDS, Actes...*, 9-VIII-1869.

16. «El motín de las quintas», *Las Noticias*, Suplemento Sans y Hostafranchs, 9-IV-1935.

La fúria dels revoltats també es manifestà contra els quintos que intentaven presentar-se a l'acte del sorteig, que foren amenaçats i insultats.¹⁷ Mentrestant, el gruix dels amotinats es dirigí cap el pont d'en Rabassa, sobre la riera de Magòria, on es va aixecar una barricada a l'entrada del pont per la part d'Hostafrancs i una contrabarricada a la banda de Sants. Les barricades, presidides per una bandera amb la llegenda «Abajo las quintas», estaven defensades per un centenar d'homes mal armats amb escopetes de caça, que quan arribaren les primeres tropes a Hostafrancs optaren, en primera instància, per parlamentar. Els amotinats arribaren a l'acord que retirarien les barricades però, passat un compàs d'espera, tallaren els cables del telègraf i van fer que el campanar de l'església de Sants tornés a tocar a sometent, moment en el qual les tropes de cavalleria, carrabiners i infanteria carregaren contra la barricada del pont d'en Rabassa. La poca fermesa de les barricades del pont va permetre a les tropes obrir-se pas ràpidament pels carrers de Sants, on fou rebuda amb una pluja de pedres i testos des de finestres i terrats. A mitja tarda, les barricades cediren en la seva resistència.¹⁸ La lluita pels carrers de Sants va acabar amb 7 soldats i 30 satsencs morts,¹⁹ i 16 més empresonats a les Drassanes.²⁰

La revolta contra les quintes de Sants de 1870 fou el primer acte de nous avallots als pobles del Pla de Barcelona i Delta del Llobregat, el més important dels quals fou el de la vila de Gràcia, presa a l'assalt per les tropes de l'exèrcit comandades pel capità general Gaminde el dia 9. Mentre, a Sants s'intentà repetir l'aixecament armat amb l'arribada de partides armades del Baix Llobregat, motiu pel qual Collblanc fou bombardejat des de Montjuïc.

Enmig de totes aquestes circumstàncies, el consistori municipal hagué de reprendre l'administració dels assumptes locals, presidit per Joan Miró –nomenat alcalde segon pel governador per la mort de Gabriel Carbonell–, que exercí d'alcalde accidental mentre Gaspar Rosés es recuperava de les seves ferides. Les reunions del consistori s'hagueren de celebrar durant uns mesos en el saló de Can Baldiri, ja que la Casa de la Vila va quedar destrossada durant l'avalot. La segona reunió del consistori, celebrada el dia 13 d'abril, fou per efectuar el sorteig dels mossos per la quinta.

A Sants, la situació deixada per l'avalot deuria ser força tensa: el 30 d'abril, l'Ajuntament celebrà una sessió extraordinària per discutir si calia demanar o no una força d'ordre públic a les autoritats provincials per garantir la seguretat del veïnatge.²¹ Quan, després d'uns mesos, la revolta de les quintes semblà una mica oblidada, l'altra gran reivindicació popular de la Revolució de 1868, l'abolició dels consums, passà al primer pla de la política local.

17. Narcís VERGÉS, *Algunas notas sobre la familia Vergés...*, pàg. 99.

18. Josep PICH I MITJANA (ed.), *Memòries de Conrad Roure. Recuerdos de mi larga vida*, tom V: *Levantamientos federales y guerra carlista*, Vic, Eumo Editorial, 1994, pàg. 46-48; Josep ROCA I ROCA, *La Contribución de Sangre*, Barcelona, 1870, pàg. 9-10.

19. Narcís VERGÉS, *Algunas notas sobre la familia Vergés...*, pàg. 102.

20. ROCA, *La Contribución...*, 1870, pàg. 9-10.

21. AMDS, *Actes...*, sessió extraordinària, 30-IV-1870.

L'abolició dels consums i la construcció d'una nova fiscalitat municipal

Durant els primers mesos de funcionament del nou Ajuntament, el dèficit en el pressupost municipal s'havia cobert mitjançant recàrrecs sobre la contribució territorial i industrial,²² però aquestes mesures no permetien fer front a les despeses ordinàries, de manera que el consistori es va veure en la necessitat de crear nous impostos per omplir el buit deixat pels consums. El pressupost municipal per l'exercici fiscal de 1870-1871 fixà unes despeses de 56.618,76 pessetes, les quals es cobrien en el capítol d'ingressos amb uns ingressos ordinaris de 5.000 pessetes i el recurs al recàrrec en les quotes de la contribució territorial i industrial per un valor de 25.953,26 pessetes. Amb aquests ingressos, el municipi tot just cobria una mica més de la meitat del pressupost, motiu pel qual es va proposar la creació de nou arbitris municipals que havien de recaptar per valor de 25.000 pessetes. Aquests nous arbitris municipals gravaven l'ús de l'escorxador municipal, els establiments expenedors de vi i aiguardents (cafès, tavernes i magatzems) i els permisos municipals per edificar solars i enterrar en el cementiri. Els drets d'escorxador consistien en una quota per cada sacrifici fet en l'escorxador municipal: 15 pessetes per cada bou, 75 cèntims per cada cabrit, 1,50 pessetes per cada xai i 50 cèntims per cada porc. Els arbitris sobre establiments expenedors de vi i aiguardent gravaven els establiments del ram: 10 pessetes per cada taverna, 31,50 pessetes per cada cafè i 98,75 pessetes per cada magatzem de vi i aiguardent. L'arbitri per la concessió del permís municipal d'edificació fou fixat en 50 pessetes i el permís d'enterrament amb 5 pessetes.²³

La introducció dels nous arbitris municipals generà una forta oposició entre alguns dels sectors afectats. Així, el gremi de taverners presentà un recurs contra l'arbitri municipal que els gravava.²⁴ Però aquesta oposició no fou l'única ja que, el desembre de 1870, una sessió extraordinària dedicada al pressupost municipal no es va poder celebrar per manca de quòrum.²⁵

Sens dubte, un dels arbitris més impopulars fou el dret d'escorxador que calia pagar per cada porc sacrificat,²⁶ ja que obligava els particulars que criaven porcs en els patis i corrals de casa seva a matar en l'escorxador. No era una qüestió banal, en el pressupost de 1870-1871 es calculava ingressar 10.500 pessetes per aquest arbitri, que gravava només amb 50 cèntims cada sacrifici. O sigui, que a Sants, en un any normal, es sacrificaven 21.000 porcs, la majoria destinats al consum particular de les classes populars. L'enrenou creat fou esmenat en el pressupost municipal de 1871-1872 amb un arbitri de 10 pessetes per cada porc sacrificat pels tocinaires, que només sacrificaven uns 1.400 caps.²⁷

Malgrat els problemes financers, els consistoris santsencs realitzaren algunes millores bàsiques en els serveis i el planejament urbanístic de la població.

22. *AMDS, Actes...*, sessió extraordinària, 30-V-1870.

23. *AMDS, Actes...*, sessió extraordinària, 6-IX-1870.

24. *AMDS, Actes...*, 7-IX-1870.

25. *AMDS, Actes...*, sessió extraordinària, 2-XII-1870.

26. *AMDS, Actes...*, 4-I-1870.

27. *AMDS, Actes...*, sessió extraordinària, 14-VII-1871.

El 1869, es va posar en servei el subministrament públic d'aigua potable a la població mitjançant quatre noves fonts públiques, connectades per una canonada que rebia aigua de la mina de Can Mantega,²⁸ de la qual el municipi havia comprat un cabal de deu plomes²⁹ per proveir la font monumental que presidia la plaça mercat, inaugurada el 1864.³⁰ Precisament, l'estiu de 1869 es començà a discutir com havia de ser la coberta d'aquesta plaça mercat,³¹ que fins llavors no era res més que una successió de taules de venda d'una amplada de vuit pams,³² mancada fins i tot d'una casella de repès per evitar frau en la venda.³³

Els intents de millorar la policia urbana es manifestaren a principis de 1870, quan es recordà als propietaris urbans l'obligatorietat de construir les voreres i s'amenaçà els infractors amb la construcció per part del consistori però amb les despeses a càrrec del propietari.³⁴ Alguns regidors també proposaren un reglament de serenos i vigilants nocturns.³⁵ L'any 1870, es va rebre l'aprovació del Ministeri de la Governació per obrir una plaça davant l'església de Sants.³⁶ Aquesta millora urbanística anava vinculada al trasllat del cementiri de Sants fora del casc urbà. Aquell mateix any, el governador i la junta provincial de sanitat visitaren els terrenys destinats al nou cementiri de Sants,³⁷ finalment aixecat vers 1877-1878³⁸ en l'indret conegut com la Cova, a Collblanc, dins el terme municipal de L'Hospitalet. El trasllat del cementiri constituïa una mesura sanitària prioritària per esmorteir els efectes de les freqüents i cícliques epidèmies de cólera o febre groga, com la que es va declarar aquell mateix estiu de 1870.

El gener de 1871, jurà el seu càrrec el nou rei Amadeu I de Savoia, el qual visità Sants el 16 de setembre d'aquell any. Entre els actes de la recepció reial destacà la visita que féu el monarca a les principals fàbriques de la vila.³⁹ La instauració de la nova dinastia va suposar la celebració de noves eleccions a Corts el 8 de març de 1871, en les quals els santsencs, enquadrats en el districte electoral de Les Afores, donaren majorment el seu vot al republicanisme federal, una situació que no es corresponia amb la correlació de forces del consistori municipal, dominat encara pels progressistes, als quals beneficià un Reial Decret de 6 de maig que ajornava la celebració de noves eleccions municipals. En compliment del primer article d'aquest decret, s'imprimiren 3.000 cèdules personals per a la formació d'un nou padró, que mai va acabar de ser una realitat pels temuts efectes fiscals. El cens electoral d'octubre de 1870 havia comptabilitzat 2.261 homes santsencs majors de 25 anys amb dret a vot,⁴⁰ per una població que oficialment tenia 7.984 habitants segons el desfasat cens de 1860.

28. *AMDS, Actes...*, sessió extraordinària, 5-VI-1869.

29. Una ploma equival a un cabal d'aigua de 0,25 polzades catalanes (1 polzada=21,61 mm) de diàmetre.

30. Gaietà CORNET I MAS, *Guía de Barcelona 1877*, Barcelona, 1876, pàg. 359.

31. *AMDS, Actes...*, 11-VIII-1869.

32. *AMDS, Actes...*, 1-VII-1869.

33. *AMDS, Actes...*, 10-III-1869.

34. *AMDS, Actes...*, 5-I-1870.

35. *AMDS, Actes...*, 23-II-1870.

36. *AMDS, Actes...*, 6-VII-1870.

37. *AMDS, Actes...*, 15-X-1870.

38. *Vegeu Eco de Sans*, 4, 9-VI-1877, pàg. 28, 30; 9, 14-VII-1877, pàg. 67-68.

39. *AMDS, Actes...*, 20-IX-1871.

40. *AMDS, Actes...*, sessió extraordinària, 5-X-1870.

El mes de maig, després de diversos requeriments, l'alcalde de Sants, Gaspar Rosés, plenament recuperat des de feia mesos de les ferides patides durant el motí de quintes, es decidí a tornar a prendre possessió del seu càrrec.⁴¹ Durant aquest mes de maig de 1871 s'aprovà un primer projecte de coberta per la plaça mercat de la vila, valorat en 3.572,5 pessetes.⁴² A l'agost, s'aprovà el plec de condicions per la subhasta de les obres del mercat, juntament amb un reglament de carruatges pels cotxes de cavalls que feien el trajecte regular de Sants a Barcelona. Aquell agost també es proposà formar una comissió per estudiar l'establiment d'enllumenat públic per gas als carrers; un procés que va culminar el novembre de 1871, quan la Diputació aprovà el plec de condicions per la subhasta de l'enllumenat públic de Sants.

L'octubre de 1871, Gaspar Rosés i Joan Miró, alcalde i alcalde segon, presentaren la dimissió dels seus càrrecs.⁴³ No són clars els motius, però alguna cosa deuria tenir a veure que el consistori santsenc no enviés cap representació a la recepció que Amadeu I va dispensar a les corporacions de la província durant la seva visita a Barcelona.⁴⁴ L'Ajuntament nomenà alcalde Frederic Buatell i Santomà, i alcalde segon a Jacint Trabal i Sabadell, tots dos grans contribuents, gens sospitosos d'idees demòcrates o republicanes.

L'actuació del primer consistori electe del Sexenni Democràtic, doncs, fou destacable per l'impuls que representaren les millores urbanes i de serveis bàsics per la població: fonts públiques, projecte d'enllumenat públic, projecte de coberta de la plaça mercat, reglaments sobre policia urbana, etcètera, malgrat les dificultats de finançament municipal per la substitució dels consums per nous tributs. Un impuls que va recollir el consistori municipal escollit en les eleccions municipals de 1872.

Fiscalitat i política municipal dels consistoris republicans

La composició política del consistori format l'1 de febrer de 1872 fou predominantment republicana. En l'acte de constitució, el repartiment de càrrecs quedà de la següent forma: Emili Cros i Isaac, alcalde; Francesc Carner, taverner, primer tinent; Joan Castells, sabater, segon tinent; Mateu Colomer, ferrer, tercer tinent; Salvador Ragon, tractant de bestiar porcí, síndic; Joan Manajas, regidor; Simplicí Carol, taverner, regidor; Frederic Buatell, propietari, regidor; Jacint Trabal, tractant en llenya, regidor; Francesc Casas; Carles Vendrell, rellotger, regidor; Marià Miquel, barber, regidor; Miquel Vilà, taverner, regidor; Salvador Perelló, rajoler, regidor. El primer que cal destacar de la composició social d'aquest consistori és l'escassa representació de la classe de propietaris i, en canvi, l'aclaparadora representació dels industrials i menestrals, base social del republicanisme santsenc. El consistori de 1872 era el més fidel exponent de l'aigua-

41. *AMDS, Actes...*, 24-V-1871.

42. *AMDS, Actes...*, 3-V-1871.

43. *AMDS, Actes...*, 27-IX-1871.

44. *AMDS, Actes...*, 27-IX-1871.

barreig social d'obrers, menestrals, comerciants i pagesos, que constituïa l'entramat social de la vila.

El tarannà del nou ajuntament es va fer notar en el nou encapçalat de les actes de les sessions consistorials:

En el pueblo de Sans, reunido el Ayuntamiento popular del mismo...

En aquest sentit, el republicanisme santsenc dominant en el consistori seria majorment federal, fins i tot, en alguns casos, proper a les posicions més radicals del federalisme català i l'internacionalisme, com el cas del regidor Joan Manajas, un internacionalista que evolucionà cap a l'anarquisme.⁴⁵

El consistori republicà intentà posar ordre en les finances municipals, ja que molts dels arbitris establerts per substituir els consums foren un fracàs, amb el conseqüent dèficit en els ingressos previstos. Així, s'acceptà la proposta d'una comissió del gremi de tractants en bestiar porcí de pagar un fix de 3.000 pesetes en substitució de l'arbitri municipal sobre sacrifici de bestiar porcí en l'escorxador municipal. Entre els motius que dugueren el consistori a acceptar aquesta oferta es trobava la gran diferència d'un semestre a l'altre en els sacrificis de porcs fets a l'escorxador, les ocultacions i defraudacions i la necessitat de molt personal per controlar el trànsit de porcs de manera estricta i fiable, qüestió que, segons el consistori, podria donar lloc a pertorbacions de l'ordre públic.⁴⁶ Un acord similar s'intentà aconseguir amb el gremi de tractants en bestiar llaner,⁴⁷ per estalviar-se els alts costos del personal d'escorxador destinat a fiscalitzar els sacrificis.⁴⁸ De fet, aquests acords amb els gremis constituïen un retorn a les pràctiques fiscals anteriors, ja que no deixaven de ser una de les dues possibilitats de recaptar la quota de l'impost de consums, formalment abolit. L'altra possibilitat era establir una administració de consums amb els seus burots i personal, que si no era eficient en el control de les mercaderies gravades sovint suposava una despesa considerable en personal sense que s'aconseguís arribar a la recaptació esperada.

La situació era pitjor en el cas de la venda de vi i aiguardent, ja que no s'havia recaptat cap quantitat per aquest arbitri,⁴⁹ posteriorment suprimit per ordre de l'administració provincial,⁵⁰ segurament com a conseqüència del recurs del gremi de taverners. A més, l'impost que gravava les cèdules d'identificació personal només havia estat pagat per 600 veïns.⁵¹ La recaptació de l'arbitri sobre permisos d'edificació també havia estat un desastre, ja que sovint es donava el permís abans de fer efectiu el seu pagament. El mateix consistori municipal considerava que la quota potser era excessiva pels interessos del pro-

45. Les posicions ideològiques de Joan Manajas eren clarament internacionalistes i anarquistes a la dècada de 1880, quan participà en *meetings* de controvèrsia política contra federals i socialistes; vegeu la secció «Ecos proletarios», *Revista Social* (Madrid), 13-III-1884, pàg. 2-3.

46. *AMDS, Actes...*, 5-II-1872.

47. Agrupació dels comerciants a l'engròs de carn de cabrit, moltó, vedella i bou.

48. *AMDS, Actes...*, sessió extraordinària, 13-II-1872.

49. *AMDS, Actes...*, sessió extraordinària, 17-II-1872.

50. *AMDS, Actes...*, 4-III-1872.

51. *AMDS, Actes...*, sessió extraordinària, 17-II-1872.

pietaris de finques de poc valor.⁵² Davant la manca d'ingressos, el consistori tenia poca capacitat de maniobra, ja que, a més, arrossegava un deute de 22.131,86 pessetes amb la Diputació provincial per l'impagament de l'impost personal durant dos exercicis fiscals.⁵³

En aquestes condicions financeres, el consistori tornà a discutir com redimir els mossos de Sants del servei militar, sense cap acord concret.⁵⁴ El sorteig de la quinta s'efectuà el maig, però la incorporació a files fou aplaçada per un Reial Decret. Quan el desembre es féu efectiva la incorporació a files d'una quinta de 40.000 mossos, de la qual tocava un contingent de 24 soldats a Sants, es redimiren tots els mossos santsencs mitjançant diferents aportacions econòmiques, entre elles la del consistori, que entregà a fons perdut una tercera part del cost de la redempció: 8.000,20 pessetes. El dipositari dels fons per la redempció fou Muç Regordosa,⁵⁵ un conegut fabricant, motiu pel qual es pot pensar que una part del cost de la redempció havia estat finançat pels fabricants de la localitat.

En el capítol de millores urbanes, el consistori republicà estudià el cost del projecte de subministrament d'aigua potable a particulars, estimat en 31.179 pessetes.⁵⁶ Les millores en les comunicacions també reberen un impuls amb l'autorització d'una línia de cotxes de Sants a Barcelona, que sortia des de Collblanc.⁵⁷ Aquell mateix any, l'Ajuntament rebé la notícia que la Diputació havia concedit a Aleix Soujoul permís per construir un tramvia entre Sants, Hostafrancs, Barcelona, El Clot i Sant Andreu,⁵⁸ què finalment es construí el 1875 sota la raó social *Companyia de Tramvies de Barcelona a Sans*, en base a accions de 500 pessetes que en part foren desemborsades per santsencs.⁵⁹ Aquell any de 1872 també s'introduí la matrícula municipal pels carros i vehicles de la població, per la qual es pagava un arbitri municipal de 10,5 cèntims de pesseta.

La gran millora urbana del consistori presidit per Emili Cros fou la coberta de la plaça mercat. El concurs definitiu per la construcció de la mateixa fou obert el juny de 1872. Els concurrents al concurs públic havien de construir una coberta de teules planes de pissarra, tela impermeable o metàl·lica, sostinguda per columnes i tirants de ferro, amb una alçada entre 4 i 4,30 metres, per una planta rectangular de 50,60 per 23,80 metres. La coberta s'havia d'adaptar a la font monumental de la plaça, que havia de quedar mig descoberta. El pressupost no podia superar les 15.000 pessetes.⁶⁰ Al concurs es presentaren 5 projectes, dels quals en resultà guanyador el de Joaquim Pla, que es retirà al·legant l'augment del preu dels materials en els últims mesos, motiu pel qual fou escollit el projecte de Bartomeu Santiago, basat en una coberta de teules metàl·liques, a canvi d'unes petites millores, entre elles, un augment de l'ampla-

52. AMDS, Actes..., 11-III-1872.

53. AMDS, Actes..., sessió extraordinària, 2-III-1872.

54. AMDS, Actes..., sessió extraordinària, 19-II-1872.

55. AMDS, Actes..., 9-XII-1872.

56. AMDS, Actes..., 27-V-1872.

57. AMDS, Actes..., 17-VI-1872.

58. AMDS, Actes..., 22-VII-1872.

59. Vegeu la llibreta manuscrita conservada a l'Arxiu Històric de Sants. Anunci dels beneficis per acció a *Eco de Sans*, 9 (14-VII-1877), pàg. 70. A més, la seu social de la companyia es trobava a Sants, a la Carretera reial 79 (*Anuari Riera*, 1896, pàg. 507).

60. AMDS, Actes..., 25-VI-1872.

da de la coberta, que deixà el pressupost de l'obra en 15.750 pessetes.⁶¹ El desembre de 1872, l'estat de les obres va permetre col·locar els bancs de les parades del nou mercat. Les obres finalitzaren el 7 de gener de 1873,⁶² però l'entrega oficial de l'obra no es produí fins el 21 d'abril de 1873.⁶³ L'obertura del nou mercat coincidí amb la implantació, després d'uns anys de demora, dels pesos i mesures del sistema mètric decimal.⁶⁴

L'educació també va rebre un impuls amb la creació de la primera escola pública de pàrvuls de la localitat, al reconvertir l'escola de pàrvuls de Joan Clotet, subvencionada parcialment pel consistori, en pública.⁶⁵ En canvi, el consistori no tingué en compte una proposta de crear una escola d'ensenyament secundari a Sants, ja que considerà que la important despesa que suposava per les finances municipals només beneficiaria uns pocs, donada la composició obrera de la major part de la població i el costum d'enviar els nois a la fàbrica tot just tenien adquirida la instrucció primària.⁶⁶

L'abdicació del rei Amadeu I de Savoia l'11 de febrer de 1873, significà que les Corts adoptessin la república com a sistema de govern a Espanya. A Sants, l'endemà, el consistori presidit per l'alcalde, el republicà Emili Cros, proclamava davant del públic congregat a la plaça de la Vila la República. Una República que havia arribat més pel fracàs de la monarquia constitucional nascuda de la Revolució de 1868 que per la victòria de les forces republicanes.

La manifesta debilitat de la República es va fer evident pel desgast polític que representava la Tercera Guerra Carlina (1872-1875). La intensificació de les operacions militars carlines portà la Diputació provincial a recuperar el cos de milícies ciutadanes. En virtut d'aquestes disposicions, el consistori santsenc va organitzar quatre companyies de voluntaris de la república, els capitans de les quals, escollits per votació, foren Joan Manajas, Joan Castells, Pau Bertran i Gabriel Pinadella.

L'abril d'aquell any 1873 es va crear a Sants una junta d'armament per fer front a l'amenaça carlina, composta de dos veïns de cada barri, els quatre capitans de les companyies de la milícia, l'alcalde i un tinent d'alcalde.⁶⁷ El mes de maig, Joan Castells fou nomenat cap del servei de patrulles, que es trobava centralitzat a la torre de l'església, la qual havia estat reformada per poder acollir el servei.⁶⁸ La junta d'armament comprà 310 correatge destinats al servei de patrulles, de manera que cal estimar en uns 300 els milicians santsencs.⁶⁹

Enmig d'aquest ambient bèl·lic, el juliol de 1873 es celebraren eleccions municipals, que deixaren les coses, si fa no fa, com estaven, amb una clara majoria republicana en el consistori. El nou ajuntament que prengué possessió del consistori l'1 de setembre estava format per: Emili Cros, alcalde; Francesc

61. *AMDS, Actes...*, 13-IX-1872.

62. *AMDS, Actes...*, 7-I-1873.

63. *AMDS, Actes...*, 21-IV-1873.

64. L'Ajuntament rep un ofici del governador per què es faci càrrec de la col·lecció de pesos i mesures del sistema mètric decimal (*AMDS, Actes...*, 13-I-1873).

65. *AMDS, Actes...*, 28-X-1872.

66. *AMDS, Actes...*, 3-III-1873.

67. *AMDS, Actes...*, 15-IV-1873.

68. *AMDS, Actes...*, 23-V-1873.

69. *AMDS, Actes...*, 2-VI-1873.

Carner, primer tinent; Joan Castells, segon tinent; Mateu Colomer, tercer tinent; Salvador Ragon, síndic; Joan Manajas, regidor; Simplicí Carol, regidor; Miquel Vilà, regidor; Josep Miquel Roig, regidor; Pau Bertran, regidor; Josep Aguilera, regidor; Carles Vendrell, regidor; Marià Miquel, regidor; Salvador Perelló, regidor; i Pelegrí Sardà, regidor.⁷⁰ Els quatre últims regidors de la llista no prengueren possessió del seu càrrec, de manera que la majoria republicana estava formada per deu regidors.

L'actuació del nou consistori republicà fou breu. El cop del general Pavía contra les Corts republicanes el 3 de gener de 1874 significà la fi del règim republicà constitucional. El cop militar va anar seguit d'uns dies d'aldarulls i aixecament armats a Barcelona i el seu pla, motivats per la reorganització de les milícies i l'ordre de lliurar les armes. L'Ajuntament de Sants es reuní el 7 de gener en sessió extraordinària per tractar el desarmament de la milícia. En la reunió, l'alcalde, Emili Cros, davant les circumstàncies polítiques i la impossibilitat de fer realitat el desarmament sense incidents, presentà la dimissió. Aquesta dimissió fou seguida per la de la resta de regidors en ple.⁷¹ A l'endemà al matí, un nombrós grup de milicians reunit a Sants s'oposà al lliurament d'armes. Aquesta acció provocà la intervenció de la tropa, que va prendre la població després d'una lluita de més de cinc hores contra els amotinats.⁷²

El dia 9, el governador nomenava un nou Ajuntament⁷³ presidit per Josep Santomà i Gelabert, un dels principals propietaris de la vila, i format per: Jaume Pujol Serra, comerciant a l'engròs, primer tinent; Enric Prats Capdevila, mestre d'obres, segon tinent; Jaume Madorell Badia, professor, tercer tinent; Josep Solà Amat, revenedor de gra i farina, regidor; Marià Buatell Blanch, propietari, regidor; Joan Salat Amat, comerciant d'oli, regidor; Josep Escuté Pàmies, carnisser, regidor; Jacint Nubiola Santomà, gran propietari agrícola, regidor; Estanislau Bosch Ferrer, propietari urbà, regidor; Joan Pons Romeu, industrial químic, regidor; Jacint Badia Lloberas, propietari, regidor; Francesc Elias, propietari, regidor; Joan Prats, propietari, regidor.⁷⁴ Aquest nou consistori, on es trobaven representats els grans interessos econòmics de la població –propietaris agrícoles, propietaris urbans i comerciants a l'engròs–, representava el retorn dels partidaris de l'ordre social, alguns d'ells representants de l'ala dretana del republicanisme santsenc, com Enric Prats o Josep Escuté.

Entre les mesures preses per aquest consistori cal destacar la formació d'una guàrdia cívica per establir una vigilància permanent i fer front a un possible atac sorpresa carlí.⁷⁵ Aquesta guàrdia cívica, que estava formada per sis individus i un caporal, uniformats amb levita i armats amb sabres i armes de foc, fou la primera guàrdia municipal que tingué Sants. L'altre assumpte al qual va

70. AMDS, Actes..., sessió extraordinària, 1-IX-1873.

71. AMDS, Actes..., sessió extraordinària, 7-I-1874.

72. PICH, *Memòries...*, tom VII: *La República en España (II). La crisis de la primera República*, Vic, Eumo, 1996, pàg. 104-105.

73. AMDS, Actes..., sessió extraordinària, 9-I-1874.

74. Per la composició socio-professional del consistori: AMDS, *Reparto General en base a las cuotas de contribución para hacer frente al descubierto presupuestario del Ayuntamiento de Sans para el año económico 1872-1873, Llista d'electors del 1889*; i *Anuari Riera 1896*, pàg. 500 i ss.

75. AMDS, Actes..., 21-IV-1874 i 20-V-1874.

haver de fer front el nou consistori va ser una quinta extraordinària de 125.000 homes, que va suposar l'allistament i sorteig dels mossos de Sants de diverses quintes, inclosa la de 1869, que havia estat redimida amb les aportacions econòmiques del poble i el municipi.⁷⁶ Aquest Ajuntament, nomenat pel governador provincial, fou el que va seguir vigent fins febrer de 1877, quan es celebraren les primeres eleccions municipals sota la Restauració borbònica. Amb la Restauració de la monarquia en la persona d'Alfons XII, el 29 de desembre de 1874, la política municipal tornava a l'estat anterior a 1868.

Epíleg: la precarietat fiscal de la hisenda local

La Restauració també va suposar el retorn al model fiscal anterior basat en les contribucions (industrial, urbana i agrícola) i en els consums. Si la construcció d'una nova fiscalitat havia suposat una font de problemes financers per als ajuntaments santsencs del Sexenni, que hagueren de fer front al dèficit acumulat durant els primers anys de redefinició del marc legal i fiscal municipal, el retorn al sistema fiscal anterior va comportar la vella i coneguda precarietat fiscal.

Els primers consistoris santsencs de la Restauració aviat es trobaren davant la qüestió de l'agregació a Barcelona. Durant els primers anys es va fer palesa la incapacitat del municipi per trobar recursos amb els quals tirar endavant el capítol de millores urbanes i serveis públics, iniciat durant el Sexenni. La precarietat del capítol d'ingressos del pressupost municipal es va fer més punyent arran de la nova llei de consums de 1881, que igualava la tarifa de Sants amb la de Barcelona, tot i que una posterior reforma de 1882 rebaixà les quotes. Els exercicis fiscals de 1881-1883 varen generar un important dèficit fiscal, que fou un dels arguments de pes que abocaria el municipi a acceptar la fallida agregació a Barcelona del 1883-84.⁷⁷ Durant l'any i escaig de refosa amb Barcelona, la qüestió fiscal aflorà de nou: malgrat les promeses de Barcelona en el sentit que Sants seguiria tributant per la seva població i no com a part de Barcelona, Sants només va aconseguir tributar per la seva base de població durant el primer exercici fiscal de l'efímera agregació. Si l'agregació hagués durat més temps, Sants hagués hagut de contribuir per la base de població de Barcelona, producte d'un recurs de l'Administració Provincial d'Hisenda contra aquest privilegi. La publicació d'aquesta resolució, el 28 de març de 1884, en el Butlletí Oficial de la Província, provocà un recurs d'un grup de veïns.⁷⁸

El 31 de juliol de 1884, Sants recuperà la independència municipal, però els problemes financers de la hisenda local continuaren com a conseqüència d'un sistema fiscal i un model d'Estat i administració provincial més preocupat pel control polític que pel desenvolupament econòmic i social dels municipis.

76. *AMDS, Actes...*, 20-VII-1874.

77. Carles ENRECH, *Entre Sans i Sants. Història social i política d'una població industrial a les portes de Barcelona (1839-1897)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (Col·lecció Memòria de Barcelona), 2004, pàg. 186 i ss.

78. *AMDS, Instància dirigida a l'Ajuntament de Barcelona*, Comissió d'Hisenda, Abril 22/84, fol. 282 i ss.

Quan, el 1897, Sants fou agregat definitivament a Barcelona, amb Gràcia, Sant Martí, Sant Andreu, Sant Gervasi i Les Corts, el municipi no havia aconseguit aixecar ni el nou mercat municipal ni la nova Casa de la Vila, ni havia aconseguit dotar la població de millores urbanes com el clavegueram públic. Només s'havien fet realitat aquells projectes que depenien de la iniciativa privada prèvia concessió municipal: aigua, enllumenat de gas i tramvia.

En aquest sentit, el Sexenni Democràtic a Sants, una població industrial en creixement, fou una oportunitat de desenvolupament de la vida local, sota un marc legal més autònom i descentralitzat –la llei de municipis i administracions provincials de 1870– on la principal dificultat fou aconseguir un nou model de finançament de la hisenda local sense defraudar les reivindicacions populars sobre quintes i consums.